

Summary in Dutch

Dit proefschrift onderzoekt de invloed van sekserollen op geregistreeerde criminaliteitspatronen in het zeventiende- en achttiende-eeuwse Frankfurt am Main. Lange tijd ging men ervanuit dat criminaliteit per definitie een aangelegenheid van mannen is, waar vrouwen maar weinig bij betrokken zijn. Hedendaagse criminaliteitscijfers, met een consequent laag percentage vrouwelijke daders, lijken dit beeld ook te bevestigen. Maar dankzij verschillende historische studies weten we inmiddels dat er geenszins sprake is van continuïteit als het gaat om het percentage vrouwen onder de geregistreeerde criminaliteit. Zo heeft onderzoek naar London en verschillende steden in de Republiek, zoals Amsterdam en Leiden, aangetoond dat het niet ongewoon was dat vrouwen in de vroegmoderne periode tot de helft van alle veroordeelden uitmaakten, en in sommige uitzonderlijke jaren zelfs de meerderheid.

Onderzoekers hebben zich tot op heden dan ook vooral gericht op het zoeken naar verklaringen voor het 'verdwijnen van de vrouw' uit de criminaliteit tussen de vroegmoderne tijd en nu. Deze studies hebben belangrijke inzichten opgeleverd om verschillen door de tijd te begrijpen. Net zozeer als het aandeel misdadige vrouwen door de tijd heen varieerde, verschilde deze echter ook per locatie in de zeventiende en achttiende eeuw zelf. Zo is uit eerder onderzoek bekend dat in Duitse steden in deze periode tussen de zestien en dertig procent van alle geregistreeerde criminaliteit werd gepleegd door vrouwen. Tot nu toe hebben historici zich maar weinig bezig gehouden met de vraag hoe dergelijke regionale verschillen verklaard kunnen worden. Dit onderzoek naar Frankfurt am Main brengt daar verandering in door te kijken naar de structurele impact van de lokale context op de vrouwelijke criminaliteit. In de internationale literatuur is de Duitse casus tot op heden nog nauwelijks onderdeel van analyse geweest en dit boek vult met het onderzoek naar Frankfurt dan ook een belangrijke lacune.

Aan de hand van de dossiers van het *Peinliche Verhöramt* – de stedelijke instelling belast met de vervolging van criminaliteit in Frankfurt – zijn de criminaliteitscijfers van de stad gereconstrueerd. Voor de gehele zeventiende en achttiende eeuw was het percentage vrouwelijke verdachten tweeëntwintig procent. Dit percentage was niet constant: het aandeel vrouwen fluctueerde tussen de veertien procent (in de tweede helft van de zeventiende eeuw) en kon oplopen tot dertig procent (tijdens de Dertigjarig Oorlog en het midden van de achttiende eeuw). Ook verschilde het aantal vrouwen sterk per type delict. Zij vormden ruim de helft van de verdachten voor zedendelicten en maar dertien procent voor geweldsdelicten. Verreweg de meeste vrouwen (en mannen) werden in deze periode vervolgd voor vermogensdelicten.

In verschillende opzichten volgde de criminaliteit van vrouwen in Frankfurt vergelijkbare patronen als elders in vroegmodern Europa. Zowel het type delicten dat gepleegd werd door vrouwen, als ook hun sociaaleconomische positie komt in hoge mate overeen met hetgeen voor andere steden bekend is. De meeste vrouwelijke daders waren jong, arm, leidden een mobiel leven en hadden nauwelijks sterke sociale netwerken in de stad om op terug te vallen in tijden van nood. Onderzoekers als John Beatty, Malcom Feeley, Manon van der Heijden en Ariadne Schmidt wezen eerder op het belang van de stad als verklarende factor voor dit patroon. Specifieke demografische- (ongelijke sekseratio, hoge migratie), socio-economische-, en culturele karakteristieken van de urbane samenleving zorgden ervoor dat vrouwen in de stad een relatief zelfstandig en publiek leven konden leiden. Tegelijkertijd waren zij ook kwetsbaarder, omdat ze veelal zelf moesten zien rond te komen. Diefstal, bedelen en (gelegenheids-)prostitutie kon in dergelijke gevallen een (tijdelijke)uitkomst bieden en vormden een belangrijk onderdeel van de overlevingsstrategieën van de stedelijke onderklasse, juist voor vrouwen. Deze combinatie van factoren verhoogde het risico voor vrouwen om in aanraking te komen met justitie.

De grote geografische variëteit van criminaliteitscijfers in deze periode roept echter vragen op over de mate waarin verklaringsfactoren zoals de 'urban factor' algemene geldigheid hebben. Duitse steden werden gekenmerkt door sterke instituties, in het bijzonder het huishouden, die ten grondslag lagen aan sterke sociale controlemechanismen. In heel Europa stond het patriarchale huishouden centraal in constructies van sociale orde. Maar sterker dan in andere landen betrof dit in Duitsland niet alleen een ideologische, maar ook een praktische invulling. Zo had het hoofd van het huishouden (de *Hausvater*) een semi-juridisch bevoegdheid om zijn gezinsleden, inclusief inwonende dienstmeiden en knechten, te disciplineren. Ongehuwde vrouwen mochten geen zelfstandig huishouden opzetten. En migranten zonder baan – en dus zonder plaats in een huishouden – mochten niet langer dan 8 dagen in de stad blijven. De relatieve vrijheid, maar ook de daarmee gepaard gaande kwetsbaarheid die vrouwen in andere steden kenden, was in Frankfurt hierdoor een stuk beperkter. Dit boek laat aan de hand van drie deelstudies, die ingaan op vermogensdelicten (in het bijzonder diefstal), zedendelicten en mobiliteitscriminaliteit, zien dat deze factoren een belangrijke impact hadden op de gepleegde en vervolgte criminaliteit in vroegmodern Frankfurt.

Verreweg de meeste vrouwen werden vervolgd voor vermogensdelicten. De locatie van deze delicten biedt inzicht in de stedelijke ruimtes waarin mannen en vrouwen zich bewogen. De procesdossiers laten zien dat vrouwen veel vaker dan mannen uit huizen stalen. Dit is echter geen bewijs – zoals eerder is betoogd – dat vrouwen aan het huis gekluisterd waren. In de meeste gevallen betrof het migranten die zeer mobiel waren, zelfstandig opereerden en nauwelijks geïntegreerd waren in de stad. Zij wisten daarbij handig gebruik te maken van sekse-specifieke verwachtingspatronen die het voor vrouwen makkelijker maakten om vreemde huizen binnen te stappen dan voor mannen. In het geval van dienstmeiden die van hun werkgever stalen, speelde afhankelijkheid wel een grote rol vanwege het gebonden karakter van hun arbeidsrelatie. Huisdiefstallen kwamen maar zelden voor de rechtbank, omdat deze door de semi-judiciële bevoegdheid van de huisvader meestal in de informele sfeer werden afgehandeld. Het is aannemelijk dat in een stad als Frankfurt, waar disciplinerende binnen het huishouden een formeler karakter had dan elders, het aantal zaken (met name van jonge vrouwen) dat formeel door de rechtbank werd vervolgd lager lag.

Naast de huishoudens en de hoge criminele rechtbank bemoeiden ook andere instituties zich met de regulering van criminaliteit. De vervolging van zedendelicten zoals buitenechtelijke seksuele relaties en prostitutie viel primair onder de jurisdictie van een, speciaal voor dit doeleinde opgerichte, lagere rechtbank. Hoewel voorechtelijke seksualiteit voor zowel mannen als vrouwen strafbaar was, waren het in de praktijk vooral zwangere vrouwen die zich hiervoor bij de rechtbank moesten verantwoorden. Dit had deels te maken met het feit dat vrouwen het bewijs van hun misdrijf letterlijk bij zich droegen, terwijl de mannen goede kansen hadden het vaderschap te ontkennen. Deels kwam het echter ook door het karakter van de rechtbank zelf, die tegelijkertijd functioneerde als een instelling voor geschilbeslechting. Buitenechtelijke moeders konden middels een vaderschapsactie de vader dwingen tot financiële verantwoordelijkheid. Het startten van zo'n civiele procedure betekende in de praktijk meestal een zelfaangifte, en was voor vrouwen dus een riskante zaak omdat ze daarmee voor lief namen crimineel vervolgd te worden om hun recht te halen. Toch maakten ze hier veelvuldig gebruik van omdat de kans op structurele financiële steun van de onderhoudsbetalingen de betaling van de geldboete die een veroordeling met zich meebracht compenseerde. Met name lokale vrouwen hadden daarbij een goede kans hun recht te halen bij de overheid, die illegitimiteit niet alleen uit morele overwegingen vervolgte maar vooral ook met het oog op de mogelijke financiële gevolgen voor de stedelijke armenzorg. Om diezelfde reden werden migrantenvrouwen in geval van buitenechtelijke zwangerschap vaak de stad uit gezet.

De ongelijke rechtspositie van migranten was kenmerkend voor heel vroegmodern Europa en hing samen met groeiende bezorgdheid en overheidsbemoeienis ten aanzien van mobiele bevolkingsgroepen en individuen. Frankfurt implementeerde al vanaf het einde van de zestiende eeuw allerlei wetgeving die de migratie naar, en vestiging in, de stad reguleerde. Hierdoor werd de relatieve zelfstandigheid die elders gepaard ging met migratie naar de stad beperkt, omdat nieuwkomers veel sneller in de sociale controle structuren van de stad werden ingebonden. Opvattingen over gewenste en ongewenste mobiliteit waren echter sterk bepaald door genderrollen en beïnvloedden de vervolgingspraktijk van Frankfurts overheid. Vrouwelijke mobiliteit werd neergezet als losbandig gedrag en promiscuïteit, terwijl die van mannen ongerustheid over georganiseerde criminele benden opwekte. In verreweg de meeste gevallen ontzegde de stedelijke overheid ongewenste vreemdelingen simpelweg het recht op verblijf in de stad. Verbanning was dan ook de meest toegepaste straf voor buitenstaanders in deze periode. Dit was vaak echter een uiterst ineffectieve methode, omdat mensen hun verbanning verbraken. Opvallend is dat het vooral vrouwen waren die illegaal terugkeerden naar de stad. Dit was niet alleen omdat zij – zoals eerder werd gedacht – afhankelijker waren van hun sociale netwerken in de stad dan mannen. De vrouwen die terugkeerden hadden vaak voor hun verbanning al een uiterst mobiel leven geleid, en zetten dit na hun verbanning gewoon voort. Het was voor hen, door de sekse specifieke opvattingen over ongewenste mobiliteit, bovendien veel minder gevaarlijk. Mannen die banbreuk pleegden liepen een groter risico om bestempeld te worden als hardnekkige ‘beroepscrimineel’ - met een mogelijke doodstraf tot gevolg.

Het onderzoek naar Frankfurt draagt bij aan de bestaande literatuur over criminaliteit in de vroegmoderne periode en laat zien hoe criminaliteitspatronen werden gevormd door het samen grijpen van verschillende mechanismes van sociale controle en de specifieke lokale context. Het beargumenteert dat universele verklaringsfactoren als de ‘urban factor’ en het patriarchaat moeten worden gedifferentieerd. Daarbij waren vrouwen geen passieve actoren, maar handelden actief, maakten hun eigen keuzes, en gaven daarmee (mede)vorm aan de manier waarop in de vroegmoderne periode werd omgegaan met criminaliteit.